

**A magánjog fejlődése és a magánjogi (polgári jogi és kereskedelmi jogi) kodifikáció újabb tendenciái és az állami szuverenitás Azerbajdzsánban**

1. A mai Azerbajdzsán, Azerbajdzsáni Köztársaság (*Azərbaycan Respublikası*), amely politikailag az európai kontinens részének tekinthető, területén már a Kr. e. I. századdal kezdődően a Római Birodalom (*Imperium Romanum*) befolyása érvényesült. A kereszténység (*religio Christiana*) örmény közvetítéssel a Kr. u. V. században terjedt el. A perzsa uralmat követően Azerbajdzsán arab dinasztiák irányítása alá került.

Az arab dominanciát követő időben Azerbajdzsán – a XI. században – Georgia (oroszul: Grúzia) része lesz. A szeldzsuk-török hegemoniával kezdődően a mai Azerbajdzsán, Azerbajdzsáni Köztársaság területén élő népek, etnikumok körében a türk kulturális befolyás vált idővel dominánssá, meghatározóvá.

Az 1500-as években alakul meg Azerbajdzsánban a szefevidák állama. A szefevidadinasztia idején Azerbajdzsánhoz tartozik Örményország is. Azerbajdzsán az Oszmán Birodalom és Perzsa között 1555-ben létrejött szerződés, békeszerződés alapján vált Perzsa részévé. Az Oszmán Birodalom és Perzsa közötti határviták lezárására, rendezésére a két birodalom között 1639-ben került sor.

A muszlim vallás, az iszlám elterjedéséhez jelentős mértékben járult hozzá az évszázadokon át tartó perzsa uralom is. A perzsa uralom idején a *s'arija* nyert alkalmazást a mai Azerbajdzsán területén. Itt utalunk arra, hogy Mohamed próféta halálát követően került sor a prófétai hagyomány, a *hadisz* összegyűjtésére a muszlim közösség, az *umma* részéről. A *hadisz* egyjelentésű volt az arab nyelven *szunnának* nevezett prófétai tradícióval. A mai Azerbajdzsán területén is a muszlim lakosság viselkedési normájául a jogforrás (*fons iuris*) a *hadiszban* inkorporált *szunna* volt. Hangsúlyoznunk kell, hogy a vallástudományban járatos férfiak, többségükben imámok, a jogtudomány avatott tudósainak, letéteményeseinek is számítottak.

2. Oroszország az 1722-ben indított perzsa hadjárat során, 1723-ban — I. (Nagy) Péter cár uralkodása idején (1689 – 1725) — hódította meg a mai Azerbajdzsán fővárosát, Bakut. Az 1724. június 12-én aláírt Konstantinápolyi Békeszerződés értelmében Oroszország szerezte meg Derbent, Bakut és a Kaszpi-tenger délnyugati parti sávját. Az Oszmán Birodalom részévé vált a mai Azerbajdzsán területének nagy része. A Konstantinápolyi Békeszerződés Azerbajdzsán zónákra, régiókra tagolásához és politikai valamint gazdasági destabilizálódásához vezetett.

Az orosz hódítás azonban ezúttal csak ideiglenes volt, mivel 1735 és 1747 között Azerbajdzsán területének nagy része ismét perzsa uralom alá került. A különböző kánóságokra tagolódás ténye jelentős mértékben megkönnyítette a fokozatos orosz katonai behatolást, expanziót és perspektivikusan Azerbajdzsán területének Oroszországhoz, az orosz birodalomhoz történő csatolását, melynek következménye az annexió lett.

3. Az 1804-1813 közötti időszakban súlyos fegyveres konfliktusokkal terhes orosz-perzsa háborút lezáró, 1813-ban kötött Gülisztáni Békeszerződésben Perzsa lemondott Oroszország javára az Arakszészttől északra fekvő azerbajdzsáni területekről, azaz Észak-

---

<sup>1</sup> Egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rendes tagja, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Email: gabor.hamza@ajk.elte.hu.

Azerbajdzsánról. Baku, amely már ebben az időben az olajkitermelés szempontjából jelentős város volt, valamint viszonylag nagy területet magában foglaló környéke azonban *de facto* már korábban, 1806-ban — ezúttal véglegesen — Oroszország, az Orosz Birodalom részévé vált.<sup>2</sup>

Említést érdemel azonban, hogy Perzsia csak a több éven át tartó, 1825-1828 között zajló orosz-perzsa háborút lezáró Türkmancsaji Békeszerződésben ismerte el véglegesen – *de iure* – Oroszország fennhatóságát a mai Azerbajdzsánhoz tartozó területeken. Perzsia elismerte Oroszország fennhatóságát Georgia (oroszul: Grúzia) és Örményország területe felett is.

A Türkmancsaji Békeszerződést követően, több kétoldalú egyezményben mondott le az Orosz Birodalom javára Perzsia Közép-Ázsiában Taskentről és Szamarkandról is. Ezeket a városokat és más jelentős településeket is ebben a térségben Perzsia a „történelmi” Irán részének tekintette évszázadokon át.

1828-al kezdődően Azerbajdzsán — hasonlóan Grúziához és Örményországhoz — orosz igazgatás, adminisztráció alá került. Az orosz impérium alatt Azerbajdzsán területén az iszlám jogi tradíciók (*s'aríja*), amelyek iránt Oroszország általában toleránsnak mutatkozott, azonban továbbéltek.

4. Az első világháború végén — a központi hatalmak (*Zentralmächte*), elsősorban Németország, Ausztria-Magyarország és az Oszmán Birodalom támogatásával — Azerbajdzsánban is megerősödött a szuverén állam létrehozására irányuló politikai törekvés. A szuverenitás elnyerésére irányuló törekvés tovább erősödött a cári Orosz Birodalom felbomlásával. 1917-ben létrejött a Kaukázusontúli (Transzkaukázusi) Demokratikus Szövetségi Köztársaság, mely a mai Azerbajdzsán, Grúzia és Örményország területét foglalta magában.

Ebből vált ki Azerbajdzsán, amely 1918. május 28-án Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaság néven nyilvánította ki autonómiáját. Utalunk kell arra, hogy az autonóm azerbajdzsáni állam — megteremtésében kiemelkedő szerepe volt a nemzeti elkötelezettségű Musszavat (Müsavat) Pártnak. Fontos utalunk arra, hogy Mohammed Hasszán Hadzsinszki (1875-1931), aki az Azerbajdzsánt Párizsban képviselő tárgyaló küldöttség vezetőjének, Topcsbasovnak a helyettese, e párt tagja volt. Hadzsinszkit a Musszavat (Müsavat) Párt Bakuban tartott első konferenciáján a Párt központi bizottságának is tagjává választották.

Az 1917. november 13-án Bakuban kikiáltott szovjet állam nem bizonyult tartós életűnek. Ebben szerepet játszott az, hogy Nagy-Britannia 1918. augusztus 4-én megszállja Bakut, valamint az, hogy 1918. szeptember 15-én az Oszmán Birodalom katonai egységei foglalják el Azerbajdzsánt. Ugyanezen a napon kerül sor Azerbajdzsán Szovjet-Oroszországtól való elszakadásának proklamálására is.

5. Az Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaság államiságát, szuverenitását mintegy két éven át tudta megőrizni. Azerbajdzsán függetlenségét ugyanis a győztes, Szövetséges és Társult Nagyhatalmak (így Franciaország, Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Olaszország, Japán) nem ismerték el. Az azerbajdzsáni küldöttséget a Párizsi Békekonferencián, 1919-1920-ban a Szentpétervári Egyetemen jogi diplomát szerzett A. M. Topcsbasov (1861-1934) vezette, akit 1918 decemberében az azerbajdzsáni Parlament Bakuban Azerbajdzsán első államfőjének, elnökének választott.<sup>3</sup>

---

<sup>2</sup> Itt utalunk arra, hogy I. (Nagy) Péter cár már az 1723-as orosz hódítást követően kísérletet tett a kőolaj felhasználásának jogi szabályozására. A „fekete arany fővárosának” nevezett Baku a XIX. század utolsó évtizedében a világ kőolajtermelésének mintegy felét adta.

<sup>3</sup> Azerbajdzsán szerepével a Párizsi Békekonferencián a legújabb szakirodalomban Vilayat Guliyev, Azerbajdzsán budapesti nagykövete foglalkozik részletesen, a rendelkezésre álló forrásokat igen alaposan

1920. április 20-án Azerbajdzsán is – a másik két kaukázusi államhoz hasonlóan – szocialista (szovjet) típusú állammá vált.<sup>4</sup> Ezen a napon került sor az Azerbajdzsáni Szovjetköztársaság kikiáltására, proklamálására. A kaukázusi állam szuverenitását formailag is elvesztette 1922 márciusában. Ekkor jött ugyanis létre a három kaukázusi állam egyesülésével a Kaukázusontúli (Transzkaukázusi) Szovjet Szocialista Szövetségi (Föderális) Köztársaság, amely az 1922. december 30-án megalakult Szovjetunió része lett.

6. Az Azerbajdzsáni Szovjet Szocialista Köztársaság 1936. december 5-én – egy időben a Grúz Szovjet Szocialista Köztársasággal és az Örmény Szovjet Szocialista Köztársasággal – jött létre, kiválva a transzkaukázusi (kaukázusontúli) szovjet szocialista köztársaságok föderációjából. Alkotmányának elfogadására a föderáció megszűnését és a Szovjetunió 1936 decemberében elfogadott (második) alkotmányának kihirdetését követően, 1937. március 14-én került sor. Az 1937. évi alkotmány volt hatályban – néhány módosítással, melyek közül az 1988-1990 között elfogadottak voltak a legjelentősebbek – az 1995 novemberében elfogadott alkotmány hatálybalépéséig.

Az 1995-ben elfogadott alkotmány értelmében Azerbajdzsán elnöki (prezidenciális) köztársaság. Az azerbajdzsáni parlament (*Milli Madzslisz*) egykamarás. 125 tagját közvetlenül, öt évre választják. Az államfőt, aki többször is újraválasztható, ugyancsak közvetlenül választják. Mandátuma öt esztendőre szól.

7. A Szovjetunió létrejöttét, megalakulását (1922. december 30.) követően sor került a magánjog (polgári jog) területén is a jogrendszer politikai-ideológiai indíttatású, szovjet típusú átalakítására. Azerbajdzsán területén is, hasonlóan a Szovjetunió más tagköztársaságaihoz, az 1922-ben elfogadott és 1923. január 1-jén hatályba lépett szovjet-orosz polgári törvénykönyv hatálybaléptetésére került sor.

A neves civilista, elsősorban a családjog (*szemejnoje pravo*) specialistájának tekinthető Alekszej Grigorjevics Gojkbarg (1883-1962) által szerkesztett kódex nem volt tekintettel az Azerbajdzsán területén élő etnikum (etnikumok) sajátos, hosszú évszázados, a jog területén érvényesülő, vallási hovatartozáshoz kapcsolódó hagyományaira. Vonatkozik ez elsősorban az iszlám jogi hagyományokra, amelyek különösen a személyi jog, a családi jog és az öröklési jog területén érvényesültek, jutottak szerephez.

Azerbajdzsánban csak a II. világháborút követően, 1965-ben került sor önálló azerbajdzsáni polgári törvénykönyv (*Grazsdanszkij Kodeksz*) megalkotására (szerkesztésére) és kihirdetésére. Az 1965-ben elfogadott azerbajdzsáni polgári törvénykönyv — hasonlóan a Szovjetunió többi tagköztársaságának polgári törvénykönyvéhez — szerkezetét és fogalomrendszerét tekintve egyaránt nem kis mértékben a római jogi tradícióiban gyökerező német pandektisztika, pandektatudomány (*Pandektenrecht, Pandektenwissenschaft*) hagyományait tükrözi.

8. A függetlenség elnyerését, a harmadik – szuverenitását tekintve második – azerbajdzsáni köztársaság 1991. október 18-án történt kikiáltását, proklamálását követően sor került az ismét szuverén, önálló állammá vált Azerbajdzsán jogrendszerének a piacgazdaság (*rinocsnaja ekonomika*) alapvető követelményeivel összhangban álló, kétségtelenül hosszú

---

elemezve. Ld: V. Guliyev: Azerbajdzsán a Párizsi Békekonferencián (1919-1920). In: Azerbajdzsán a Párizsi Békekonferencián (1919-1920) – Azerbaijan at Paris Peace Conference (1919-1920) - L'Azerbaidjan à la Conférence de la Paix à Paris (1919-1920). Red. V. Guliyev. Budapest, 2018. 5-35.o.

<sup>4</sup> Azerbajdzsán a főváros, Baku és környékén található olajmezők miatt különösen nagy gazdasági jelentőséggel rendelkező Szovjetországnak majd a Szovjetunió számára. A bolsevik annexiót nem sokkal követően sor került az olajkutak államosítására. Az államosítás realizálása érdekében hozták létre az AZNEFT (rövidítés) nevű állami vállalatot.

időt igénylő, fokozatos átalakítására. Megemlítjük, hogy Azerbajdzsán egész területén, így az autonóm területnek minősülő Hegyi-Karabahban (*Nagorni* vagy *Nagorno Karabah*) éppúgy, mint a Nahicseváni Autonóm Köztársaságban, ugyanazok a jogszabályok vannak hatályban. Vonatkozik ez a polgári jogra és a kereskedelmi jogra egyaránt.

Azerbajdzsán, amely a Független Államok Közösségének (*Szotrudnyicsesztvo Nyezavüsimüh Goszudarsztv*) annak létrehozása óta tagja, 1992-ben fogadta el a külföldi beruházások védelméről szóló törvényt. Ez a törvény — hasonlóan a Független Államok Közösségéhez tartozó államok törvényhozása által elfogadott, a külföldi beruházások jogi garanciáit megállapító rendelkezéseivel — elismeri a magántulajdont (*csasztnaja szobsztvennosztv*) és biztosítja annak védelmét, jogi garanciáit.

9. Az 1995. november 12-én referendummal elfogadott (jóváhagyott) alkotmány az 1978. április 21-én kihirdetett szovjet típusú alkotmányt már 1995. november 27-én hatályon kívül helyezte. Az 1995. évi alkotmány több szakasza is a polgári jog (magánjog) alapvető elveit önti alkotmányos formába, pontosabban ad ezeknek az elveknek, egyes jogintézményeknek, így különös a tulajdonjog védelmének alkotmányos alapokat.

Az alkotmány 13. szakasza a tulajdon(jog) sérthetlenségét fogalmazza meg, leszögezve a különböző tulajdoni formák (így az állami (*goszudarsztvennaja szobsztvennosztv*), a magán (*csasztnaja szobsztvennosztv*) és az önkormányzati tulajdon) egyenlő védelmét és megállapítva a tulajdon szociális célját, utalva egyúttal a tulajdon közösséget szolgáló céljára. Ebben a szakaszban a tulajdon Léon Duguit (1859-1928) által megfogalmazott „szociális funkciója” (*fonction sociale*) jut egyértelműen kifejezésre. Az alkotmány 29. szakasza lényegében megismétli a 13. szakaszban már megfogalmazott tulajdonvédelmet, külön is utalva a magántulajdon jogi védelmére.

E szakasz a tulajdonjog tartalmát, a tulajdonosi részjogosítványokat is – igaz, nem a teljesség igényével – meghatározza. Az ingó és ingatlan dolog tulajdonosa összhangban az Ulpianus római jogtudós, iurisconsultus által már a Kr. u. III. század elején koncipiált tulajdonfogalommal (*plena potestas in re*), a tulajdonába tartozó dolgot birtokolja, használja és azzal rendelkezhet (*possidere, uti, abuti*). Tulajdonától bírói döntés, határozat nélkül senki nem fosztható meg.

A szakasz arról is rendelkezik, hogy kisajátításra kizárólag állami vagy társadalmi érdekből kerülhet sor, de ebben az esetben is csak megfelelő kártalanítás ellenében. Ugyancsak a 29. cikkulus állapítja meg a polgárok örökléshez való jogát. Az alkotmány következő, 30. szakasza a polgárok szellemi tulajdonhoz való jogát állapítja meg.

Az alkotmány 15., a gazdasági fejlődés és az állam kapcsolatával foglalkozó szakasza a piacgazdaság követelményének alkotmányos garanciáját foglalja magában. Az alkotmány 59. szakasza a polgárok gazdasági (üzleti) természetű szabad, az állam által csak kivételes esetben korlátozható vállalkozáshoz való jogát rögzíti.

A fent említett szakaszokat, pontosabban azok hatályát nem érintette az alkotmány 2002-ben bekövetkezett módosítása.

10. A 2000. június 1-jén hatályba lépett, de már korábban, 1999. december 28-án kihirdetett, az egykamarás azerbajdzsáni nemzetgyűlés (*Milli Medzslisz*) által elfogadott azerbajdzsáni polgári törvénykönyv (*Grazsdanszkij Kodeksz*) szerkesztői a német BGB, a svájci polgári törvénykönyv és kötelmi jogi törvény mellett az új holland polgári törvénykönyvre (*Nieuw Burgerlijk Wetboek*) voltak elsősorban figyelemmel. Emellett a kódex szerkesztői tekintettel voltak a Független Államok Közössége (*Szotrudnyicsesztvo Nyezaviszimüh Goszudarszt, Commonwealth of Independent States*, rövidítve: *CIS*) illetve annak tagjai, tagállamai által 1994–1996-ban kidolgozott, úgynevezett modell polgári törvénykönyvre is.

Az új, 1325 cikkelyből álló azerbajdzsáni polgári törvénykönyv, amelynek orosz nyelvű változata is autentikus, részben a pandektista hagyományoknak megfelelően tartalmaz Általános Részt (*Allgemeiner Teil*). A kódex Általános Része (*Obščsaja Csaszty*) azonban nem tekinthető szerkezetére és tartalmára alapján a német pandektisztika által kidolgozott és például a Szász Polgári Törvénykönyvben (*Bürgerliches Gesetzbuch für das Königreich Sachsen*) vagy a Német Polgári Törvénykönyvben található *Allgemeiner Teil*-nek.

A kódex összesen tíz „részre” (*razgyel*) tagolódik. Az egyes részek fejezetekből (*glava*) állnak. Az azerbajdzsáni jogalkotó sajátosan értelmezi az Általános Rész fogalmát. Ez nézetünk szerint főképpen abból adódik, hogy az Általános Részben található a dologi jogokra (*Sachenrecht, vesnyije prava*) vonatkozó szabályozás. A dologi jogokra vonatkozó szabályoknak az Általános Részben történő elhelyezése e jogok jogpolitikai vonatkozásban kiemelkedő jelentőségének elismerését jelenti az azerbajdzsáni törvényhozó részéről.

A rendkívül terjedelmes, 566 szakaszból álló Általános Rész (*Obščsaja Csaszty*) első része (1-23. §§) a bevezető rendelkezéseket, második része (24-134. §§) a természetes (*fizicseszkiye lica*) és jogi személyeket (*jurigyicseszkiye lica*), a harmadik rész (135-323. §§) a tulajdonjogot és a dologi jogokat (*ius in re sua* és *iura in re aliena*), tehát az *in rem* védelemmel ellátott jogokat (*vesnüje prava*), a negyedik rész (324-366. §§) a jogügyleteket (*szgyelki*), az ötödik rész (367-384. §§) a határidőkkel kapcsolatos szabályozást és a keresetek elévülését (*iszkovaja davnoszty*), a hatodik rész (385-566. §§) pedig a kötelmi jog általános részét (*Obščsaja csaszty objazatyelsztvennovo prava*) tartalmazza.

11. A kódex 152. szakasza részletesen – összhangban az alkotmány fentebb már idézett 13. és 29. szakaszával - szabályozza a tulajdonjog fogalmát és tartalmát. A birtokvédelemre vonatkozó szakaszok (159-166. §§) a római jog hatását tükrözik. Vonatkozik ez a birtok fajtáira éppúgy, mint a birtokvédelemre.

A dologi jogot is magában foglaló Általános Részt a kódex Különös Része (*Szpecialnaja csaszty*) követi. A különös rész kötelmi jog különös részét és az öröklési jogot foglalja magában. A kötelmi jog különös része három részre tagolódik. Az első rész (567-1086. §§) – a kódex egészét tekintve a hetedik fejezet – a szerződésen alapuló kötelmeket szabályozza. Ebben a részben kerül szabályozásra az értékpapír jog (*cennüje bumagi*) is.

A csupán néhány szakaszt magában foglaló második rész (1087-1095. §§) – a kódex egészét tekintve a nyolcadik fejezet - a törvényen alapuló kötelmeket, azaz a megbízás nélküli ügyvitelt (*negotium gestum* illetve *negotiorum gestio*) és a jogalap nélküli gazdagodást (*locupletio iniusta*) szabályozza. A harmadik rész (1096-1132. §§) – a kódex egészét tekintve a kilencedik fejezet - a jogsértéséből, a kódex szóhasználata szerint a polgári jog megsértéséből származó kötelmeket (*gyeliktü*) és a kártérítési jogot (*vozmescsenyije vreda*) tartalmazza.

12. A kódex utolsó, tizedik fejezete (1133-1325. §§) az öröklési jogot (*Naszledsztennoje pravo*) szabályozza. A törvényes és a végintézkedésen alapuló öröklés szabályozása a római jogi hagyományokra épül. A római jogi hagyományok továbbélése a terminológiában (például a *legatum terminus technicus* használata) is kimutatható. Az örökhatályú (*de cuius*) végrendelet szabadsága – eltérően például az 1922-ben elfogadott és 1923. január 1-jén hatályba lépett szovjet-orosz polgári törvénykönyvtől – biztosított.

Az azerbajdzsáni polgári törvénykönyv fogalomrendszere és konstrukciói számos esetben közvetlenül is a római jogon alapulnak. Vonatkozik ez például a tulajdonjog, az egyéb dologi jogok (például szolgálat), a szerződések és az öröklési jog számos intézményének szabályozására. A „paragrafusokba szedett”, pontosabban „foglalt” jogügyleti tanban (*Rechtsgeschäftslehre*) erősen tükröződik a német pandektisztika, pandektatudomány (*Pandektenwissenschaft*) hatása.

13. A gazdasági társaságokról szóló általános szabályozás, hasonlóan az új orosz polgári törvénykönyvhöz (1995-2008), a polgári törvénykönyv Általános Részében (*Obscsaja Csaszy*), a jogi személyekről szóló, azokat szabályozó fejezetben található. A kódex 64-113. szakaszai tartalmazzak rendelkezéseket a kereskedelmi társaságok (*Kommercseszkije organizacii*) különböző formáiról. Ebben a fejezetben nyernek elhelyezést a szövetkezetekre (*Koperatyivü*) vonatkozó rendelkezések is.

Ez a szabályozás a monista koncepció (*concept moniste*) részbeni, kompromisszumos jellegű, természetű elfogadását, követését jelenti. A gazdasági (kereskedelmi) társaságok alapításának és működésének részletszabályairól azonban önálló törvények, jogszabályok rendelkeznek. Ezek a törvények, jogszabályok tekintettel vannak az egyes gazdasági (kereskedelmi) társaságokra vonatkozó, külföldi jogrendszerekben ismert szabályozására.

Az azerbajdzsáni törvényhozó – bár nem fogadja el a *code unique* modellt – önálló kereskedelmi törvénykönyvet nem kíván hatályba léptetni. Önálló kereskedelmi törvénykönyv szerkesztésére, megalkotására irányuló kodifikációs munka jelenleg még előkészítés, azaz tervezet (előtervezet, *projekt*) szintjén sincs folyamatban, azaz napirenden Azerbajdzsánban.

#### *Válogatott irodalom - Bibliográfia*

L. Baratz: Sur les origines étrangères de la plupart des lois civiles russes. Paris, 1937.; L. Milliot: Introduction à l'étude du droit musulman. Paris, 1953.; J. Schacht: The Origins of Muhammadan Jurisprudence. Oxford, 1953.; M. Raeff: The Political Philosophy of Speranskij. The American Slavic and East European Review 12 (1953) 1-21.o.; Csekey I.: Balugyánszky Mihály élete és munkássága. Századok 91 (1957) 326-350.o.; I. B. Novickij: Isztorija szovjetszkovo grazsdanszkovo prava. Moszkva, 1957.; M. Raeff: Michael Speransky. Statesman of Imperial Russia, 1772-1839. The Hague, 1957.; N. Reich: Kodifikation und Reform des russischen Zivilrechts im neunzehnten Jahrhundert bis zum Erlass des Svod Zakonov (1833) Ius Commune 3 (1970) 152-185.o.; N. Reich: Sozialismus und Zivilrecht. Eine rechtstheoretisch-rechtshistorische Studie zur Zivilrechtstheorie und Kodifikationspraxis im sowjetischen Gesellschafts- und Rechtssystem. Frankfurt am Main, 1972.; G. Crespi Reghizzi: Socialismo e diritto civile nell'esperienza sovietica. Quaderni Fiorentini 3/4 (1974/1975) 845-874.o.; W. Bihl: Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte. I. Teil. Wien — Köln — Graz, 1975.; D.G. Christian: The Political Ideals of M. Speransky. Slavonic and East European Review 54 (1976) 192-213.o.; D.G. Christian: The Political Ideals of M. Speransky. Slavonic and East European Review 54 (1976) 192-213.o.; T. Nagel: Der Koran: Einführung, Texte, Erläuterungen. München, 1983.; W.E. Butler: Soviet Law. London, 1988.; R. Sharlet: Soviet Legal Reform in Historical Context. Columbia Journal of Transnational Law 28 (1990) 5-17.o.; W. Bihl: Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte. II. Teil. Wien — Köln — Weimar, 1992.; M. M. Boguslawskij: Die Rechtslage für ausländische Investitionen in den Nachfolgestaaten der Sowjetunion. München, 1993.; K. Malfliet: The Withering Away of the State in Economic Life: a Legal Analysis. Review of Central and East European Law 19 (1993) 121-159.o.; G. Ajani: Alcuni esempi di circolazione di modelli romano-germanici nella Russia imperiale. In: Scintillae iuris. Studi in memoria di G. Gorla. II. vol. Milano, 1994.; T. Nagel: Geschichte der islamischen Theologie. Von Mohammed bis zur Gegenwart. München, 1994.; S. Mackel: The Iranians. Persia, Islam and the Soul of a Nation. New York, 1996.; Die neuen Kodifikationen in Russland. Hrsg. von Fr.-Chr. Schroeder. Berlin, 1997.; M. Silnizki: Geschichte des gelehrten Rechts in Russland. Jurisprudencija an den Universitäten des Russischen Reiches 1700-1835. Frankfurt am Main, 1997.; S. Hanke: Aserbajdschans Weg zur Marktwirtschaft. Fünf Jahre Wirtschaftsreformation seit der Unabhängigkeit. Frankfurt am Main, 1998.; R. Knieper: Zur Technik der Gesetzgebung in Reformstaaten. Wirtschaft und

Recht in Osteuropa. 7 (1998) 361-367.o.; A. Kappeler: Rußland als Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall. München, 2001<sup>2</sup>.; Hamza G.: Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján. Budapest, 2002. 257-258.o.; G. Hamza: Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsentwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn. Budapest, 2002. 161-174.o.; T. T. Musztafazade: Iz isztorii russzko-tureckih odnosenij v 20-h godah XVIII veka. Otyecsesztvennaja Isztorija 2002/2. 15-30.o.; G. Bernard: Dire et codifier le droit selon Michel Spéransky (1772-1839). Revue Française d'Histoire des Idées Politiques 19 (2004) 39-88.o.; G. Hamza: Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé moderne. Budapest, 2005. 84-87.o.; B. Fauvarque-Cosson – S. Patris-Godechot: Le Code civil face à son destin. Paris, 2006. 254.o.; G. Hamza: Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. Römischrechtliche Grundlagen der Privatrechtsentwicklung in den deutschsprachigen Ländern und ihre Ausstrahlung auf Mittel- und Osteuropa. Passau, 2007. 231-232.; G. Hamza: Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition. Budapest, 2009. 595-601.o.; G. Hamza: Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano. Santiago de Compostela, 2013. 541-543.o.; Azerbajdzsán a Párizsi Békekonferencián (1919-1920) – Azerbaijan at Paris Peace Conference (1919-1920) – L’Azerbaidjan à la Conférence de la Paix à Paris (1919-1920). Red. V. Guliyev. Budapest, 2018. 246 o. és Földi A. – Hamza G.: A római jog története és intézményei. (History and Institutes of Roman Law) 22. átdolg. és bőv. kiadás. Budapest, 2018. 124-125.o.